

Seme de hemna

Qu'aví, pòc de temps a, enter las mans la « Garba de pròsas » qui l'Escòla Gaston Fèbus e hasè paréisher en 1933.

« Au cap d'aqueste libe », atau qu'ei titolada l'introduccion, au cap d'aqueste libe doncas lo tèxte de presentacion per Miquèu de Camelat. Camelat que descriu lo programa editoriau de l'Escòla Gaston Fèbus e qu'escriu aquerò : « Aquesta garba de pròsas que vòu èster un recuelh escolari on avem cercat, en prumèras, a balhar mustras de quasi tots los parlars de Gasconha, d'amuishar tanben quin la nosta pròsa a hèit a la fin deu darrèr sègle, vertadèraments cara de dauna [...] (E drin mes enlà) N'i seràn tanpòc en plaça hèra de parlars : l'Aurés, lo Barossés, lo Girondin, l'Aranés ; dinc a bitara non sabòn har vàder que proseis de pòc de conseqüença. »

Mès, e que i a leçon a tirar-ne, dab l'autonomia de la Vath d'Aran a la fin deu sègle passat, au senh protector d'ua Generalitat de Catalunya sobirana, aus Aranés que'us a anat la jòga de l'escritura. E, entaus escrivans qui's son aqui revelats au sègle vintau, la politica publica de mesa en plaça de Prèmis de literatura qu'estè au còp arrehissaira e creadora d'emulacion. Lo Prèmi d'Aran au segur, mès tanben lo prestigiós Prèmi catalan de « Las Talúries » a Lheida, qui avè ua seccion occitana e Tòni Escala qu'i ei estada premiada mes d'un còp. Non podem que regretar l'estanc d'aquera politica d'acompanhament de la literatura occitana a Catalonha.

Aqueths Prèmis qu'an indenegablaments jogat un ròtle importantissim dens lo percors literari de Tòni Escala. Qu'a tostemps participat aus concors literaris occitans e la qualitat deu son tribalh qu'ei estada sovent arreconeguda. En Gasconha, deu Biarn au Baish-Ador e dinc a las valadas occitanas d'Italia. Dens aqueste recuelh qu'i son novèlas qui hon premiadas a Vielha, Tarba, Pau, Anglet e en Provença.

Tòni Escala que s'ei tostemps pensada coma escrivana occitana e pas sonque aranesa. E qu'avom lo gòl d'encontrar-la peu premèr còp au parat d'ua remesa de Prèmi tau Concors bigordan deu Conselh lavetz generau de las Hautas-Pirenèas. Concors qui, eth, e'n va tostemps d'aviada.

Totun, arren de mes complicat que de trobar costat francés los libes editats en Aran sonque lhèu de trobar costat espanhòu los libes occitans editats en França. Aqueras dificultats n'an james empaishat a Tòni Escala de crompar, leguir e de presar la literatura d'Òc. E uei, entaths gavachs qui ièm, deth punt de vista deths Aranés, uei, entà nosautis qu'ei adara possible de leguir a Tòni Escala, gràcias a Jan Eygun e a las edicions Letras d'Òc.

E que vam, que vatz aver en mans « Seme de hemna ». Un recueilh de tredze novèlas. Tredze novèlas mes que hòrtas. Que vam descobrir un univèrs qui quan serà essenciauments localizat ena Val d'Aran e s'atrapa estar ua espiada feminina sus questions universaus pertocant l'umanitat de uei.

Ua pròsa tau un crit. Eth crit d'ua hemna, testimòni, engatjada en un monde crudèu, quauque còp violent mès un monde tostemps pintrat justaments, observat deth dedens, dab ua precision qui nse hica tot còp au còr d'ua societat qui vòu viver, ath dia de uei, en aranés. La qualitat d'observacion per Tòni Escala deths sués contemporanèus que nse liga intimaments a personatges plan postats, aths lors gèstos dinc aths mendres, aths lors sentiments e pensadas dinc aths mes carats.

Istòrias de montanha, de montanhòus. Que nse crederem a Vielha un dia de marcat e qu'entenem a batalar. Eths uns qu'evòcan soviers dera Vath d'Aran deras annadas trenta, mes enlà que prenem novèlas de tau o tau aute en un vilatge deths entorns. Novèlas deras loas hèitas, deths lors malastres.

Que tralham era montanha qui Tòni e coneish e ditz tan plan per correr-la a continuar, per saber-ne tots los noms, per cultura familiau, era qui d'ei deth çò de Mingo de Vielha, mes tanben per aver collaborat a enquistas e tribalhs de recèrca en Aran. Que costejam pastors e caçaires en presa dab ua realitat aspruda, per un quotidian a bèths còps perilhós. Era montanha que vesia mes que pòt tanben aucir aths de qui non la saben crànher, qui la pensan poder dominar. Que costejam Aranés acarats aths cambiaments deth loé univèrs, ath temps de qui haleish çò qui volerim eternau.

Que nse trobam a Vielha, e que compartim lo quotidian dera vilòta. Que cossiram hemnas e òmis desequilibrats peths cambiaments consecutius a las mutacions sociaus en ua Vath demorada tan longtemps a l'estrem deth monde. Emigracion e immigracion, tumadas deras culturas, ancièr eternau fàcias ath avier qui, ce pensam bèth còp, e se ns'escapa. Que vivem tanben era realitat dera brutalitat deths òmis de cap aras hemnas e eth cabuishar dolorós de parions destrusits pera violença conjugau « Qu'an en aqueth cap es òmes ? », ua novèla on l'autora descriu era pujada inexorabla d'aquera violença. Tòni Escala non jutja james, qu'expausa e pintra devath d'ua lutz cruda lo desanar dera nosta societat qui's pensa tan avançada.

En tau auta novèla estranha, Tòni qu'explòra era reaccion d'ua hemna qui s'avisa de qu'ei espiada per un òmi shens que sàpia ni quin ni com. E seré un reclam dera fin consentida der'intimitat en un monde ipèr-connectat on nse liuram ara vista de tots.

Era montanhòla que sap tanben díser eths londonhs e que nse conda passions tara mar. Passions qui mian a ua quasi desocializacion de tant qui s'atrapan exclusivas.

Tot aquerò en un escriut qui non denega nada deras suas honts, e çò premèr era hont der'oralitat. Que poderé semblar estonant per daubuns eth estille eliptic deth raconte. Totun, qu'ei caracteristic der'oralitat e deth anar d'ua comunautat petita on era hòrta connivència estaubia de s'anar pèrder a precisar en permanéncia contèxtes entenuts de tots. E subertot qu'ei aquíu tota l'ahida de l'autora cap a l'aubir deu lector : qu'ei per l'ellipsa qui èm convidats a entrar mes cabens dens lo tèxte.

Era hont ispanica, tanben, dab en aqueth aranés vitèc devath dera pluma de Tòni un lexic quotidian bèth còp malhat de castilhanismes, de catalanismes e quauque còp tanben de quauques gallicismes susprenents. Mès tostemps ua lenga viva, colorada, de qui chiscla, de qui chorra coma ua aiga de montanha.

Mès ua lenga de mau comprèner, ce'm diseràn quauques hredolics. Bah ! Ja sia era vòsta dificultat que trobaratz solucion dab un lexic de fin, e puish deishatz-ve temptar dab gormandèr per un despaïsament en demorant totun pregondaments en Gasconha. Quan serà aranesa, Tòni Escala, pera sua experiéncia longa de lectora de literatura occitana, qu'escriu en gascon, en occitan. Deishatz-ve donc gahar aths sués mots qui saben tanplan díser tota era poesia deth mond. Escotem un trocet de « Arren qu'era lua ».

Joan-Loís LAVIT